

SANOAT ISHLAB CHIQUARISHGA HAQ TO‘LANISHI TARIXI

Samandarova Yorqinoy Xolmurodovna - tadqiqotchi
Termiz davlat pedagogika instituti

HISTORY OF THE PAYMENT IN INDUSTRIAL PRODUCTION

Samandarova Yorkinoi Kholmurodovna - researcher
Termiz State Pedagogical Institute

ИСТОРИЯ ОПЛАТЫ ТРУДА В ПРОМИШЛЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Самандарова Ёркиной Холмуродовна
Термезский государственный педагогический институт

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarixda sanoat ishlab chiqarishda haq to‘lanishiga oid davlatlar misolida ma’lumotlar haqida fikr yuritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются данные на примере стран относительно выплаты заработной платы в промышленном производстве в истории.

Abstract. This article reflects on the data on the example of the countries in history regarding the payment of wages in industrial production.

Kalit so‘zlar. Mehnatga haq to‘lash, oziq ovqat, uy—joy, sivilizatsiya, ish haqqi, feodal jamiyat, inflyatsiya, iqtisodiy o‘sish, sanoat inqilobi.

Key words. Wages, food, housing, civilization, wages, feudal society, inflation, economic growth, industrial revolution.

Ключевые слова. Заработная плата, еда, жилье, цивилизация, заработная плата, феодальное общество, инфляция, экономический рост, промышленная революция.

Kirish. Ish haqining tarixiy jihati. Ilk jamiyatlar.

Kishilik jamiyatining dastlabki bosqichlarida mehnatga, birinchi navbatda, oziq-ovqat, uy-joy yoki tovarlar kabi natura shaklida haq to‘langan. Ovchilik, terimchilik yoki dehqonchilik kabi ishlarda qat’iy maosh bo‘lmagan. Sivilizatsiyalar rivojlanishi bilan quldorlik instituti paydo bo‘ldi, bu yerda odamlarning mehnati ularning mavjudligi bilan to‘lanadi. Feodal jamiyatida qishloq mehnatkashlari ko‘pincha yerni (uy uchastkasini muhofaza qilish va undan foydalanish huquqi evaziga) belgilangan ish haqisiz ishlagan, ularning hissasi natura shaklida soliqlar hisobiga hisoblangan.

Metodlar: Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar-tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyiillari asosida yoritilgan.

Tadqiqot natijalari va muhokama: Sanoat inqilobi.

18-19-asrlarda sanoat inqilobining boshlanishi bilan ish haqining tubdan o'zgarishi sodir bo'ldi. Zavod ishlab chiqarishining rivojlanishi naqd to'lov tizimini joriy etish zaruriyatini keltirib chiqardi. Ishchilar naqd ish haqi ola boshladilar, lekin ish sharoitlari va ish haqi ko'pincha juda yomon edi.

Ish haqi nazariyalari. Marjinal mahsuldorlik nazariyasi.

Ushbu nazariyaga ko'ra, ishchining ish haqi uning ishlab chiqarishga qo'shgan marjinal (inglizchada margin trading savdoga qo'shilgan summa) hissasi bilan belgilanadi. Ya'ni, ishchi umumiy mahsulotga qancha qo'shsa, shuncha oladi. Bu nazariya ish haqini ishchining to'plangan bilimi, malakasi va tajribasi funksiyasi sifatida ko'rib chiqadi. Ta'lim va malaka darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, ish haqi shunchalik yuqori bo'ladi.

Muzokaralar natijasida ish haqi nazariyasi

Ushbu nazariyaga ko'ra, ish haqi xodim va ish beruvchi o'rtasidagi savdolashish darajasi bilan belgilanadi. Ish haqini belgilashda kasaba uyushmalari va jamoa shartnomalari asosiy rol o'ynaydi.

Bozor raqobati nazariyasi

Bu nazariyaga ko'ra, ish haqi mehnat bozoridagi talab va taklif asosida shakllanadi. Ishchilar uchun yuqori raqobat sharoitida ish haqi yuqori bo'ladi, ortiqcha taklif sharoitida esa ish haqi past bo'ladi.

Iqtisodiy kuchlar

1. Iqtisodiyot holati: Iqtisodiy o'sish va ishsizlikning pastligi sharoitida ish haqi o'sish tendentsiyasiga ega.

2. Inflyatsiya darajasi: inflyatsiya xarid qobiliyatini saqlab qolish uchun ish haqini oshirish zarurligiga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy omillar

1. Ma'lumot va malaka: Oliy ma'lumotli va maxsus malakaga ega bo'lgan ishchilarning ish haqi odatda malakasiz ishchilarga qaraganda yuqori.

2. Jins va yosh: Ish haqidagi farqlar jins va yosh mezonlari bo'yicha kuzatilishi mumkin, bu qabul qilingan ijtimoiy me'yorlar va kutishlar bilan bog'liq.

Siyosiy omillar

1. Eng kam ish haqi to'g'risidagi qonun hujjatlari: Eng kam ish haqi standartlarini belgilash ish haqi tarkibini o'zgartiradi.

Tashkiliy omillar

1. Boshqaruv strategiyalari: Kompaniyada inson resurslarini boshqarish siyosati, jumladan, bonuslar, bonuslar va qo'shimcha imtiyozlar ham umumiy ish haqi tarkibida rol o'ynaydi. Ish haqi evolyutsiyasini tushunish bizga iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy omillarning ish haqi va mehnat sharoitlariga qanday ta'sir qilganligini ko'rish imkonini beradi.

Mehnat va to‘lovning dastlabki shakllari.

1. Ibtidoiy jamiyat:

Qadimgi davrlarda mehnatga natura shaklida haq to‘langan: odamlarning mehnati evaziga oziq-ovqat va uy-joy berilgan. Asosiy mehnat turlariga ovchilik, terimchilik va dehqonchilikning oddiy turlari kiradi.

2. Qadimgi sivilizatsiyalar:

Qadimgi Misr, Yunoniston va Rimda mehnatning turli shakllari, jumladan, qul mehnati ham mavjud edi. Ishchilar, qoida tariqasida, pul kompensatsiyasini olmaganlar va ularning mehnat sharoitlari va mavjudligi yer yoki mulk egalariga bog‘liq edi.

3. Feodalizm:

O‘rta asrlarda feodalizm tuzumi mavjud bo‘lib, dehqonlar feodallarga tegishli yerlarda mehnat qilganlar. Dehqonlar mehnatiga haq sifatida himoya va yerning bir qismidan foydalanish huquqini olishlari mumkin edi; biroq, ular ko‘pincha natura shaklida soliq to‘lashlari yoki korvée (erkin mehnat) qilishlari kerak edi.

20-asr va hozirgi zamon. Postindustrial davr:

20-asrda texnologiya, avtomatlashtirish va ishlab chiqarishni boshqarishning yangi shakllari rivojlanishi bilan mehnatni tashkil etish va unga haq to‘lashda o‘zgarishlar ro‘y berdi. Mehnat va eng kam ish haqi to‘g‘risidagi qonunlar keng tarqala boshladi, bu ko‘plab mamlakatlarda mehnat sharoitlarini yaxshiladi.

Mehnatga haq to‘lash shakllarini diversifikatsiya qilish:

Zamonaviy dunyoda mehnatga haq to‘lash yanada xilma-xil bo‘ldi: belgilangan ish haqi bilan bir qatorda, mehnat natijalariga ko‘ra mukofotlar, mukofotlar va moddiy rag‘batlantirishning boshqa shakllari joriy etildi. “Moslashuvchan mehnat” va masofaviy ish kontseptsiyasining rivojlanishi ish haqi va mehnatni tashkil etishga yangicha yondashuvlarga ham ta‘sir ko‘rsatdi.

Xulosa.

Ish haqi tarixi, unga ta‘sir etuvchi nazariyalar va omillar ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ushbu jihatlarni tushunish mehnat bozoridagi tendentsiyalarni tahlil qilish va bashorat qilishga yordam beradi, shuningdek, zamonaviy jamiyatda adolatli va samaraliroq to‘lov tizimini yaratishga yordam beradi.

Ish haqining tarixiy jihati sanoatdan oldingi jamiyatlardan tortib zamonaviy iqtisodiy tuzilmalargacha bo‘lgan keng ko‘lamli o‘zgarishlarni qamrab oladi. Ish haqining tarixiy jihati vaqt o‘tishi bilan mehnatga haq to‘lash mexanizmlarining o‘zi ham, ishchi kuchining ishlash shartlari qanday o‘zgarganligini ko‘rsatadi. Oziq-ovqat, ijtimoiy va texnologik taraqqiyot, shuningdek, ishchilar huquqlari uchun kurash va zamonaviy mehnat harakati turli mamlakatlar va sanoat tarmoqlarida ish haqining tuzilishi va darajasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishda davom etmoqda.

Adabiyotlar:

1. Аллен Р. Глобальная экономическая история. Краткое введение. Пер.с англ. М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. – 224 с.
- 2.Заславская М.Д. История экономики: Учебное пособие для бакалавров М.Д.Заславская. – М.: “Дашков и К°”, 2013. – 296 с.
- 3.Зубарева Т. С. История экономики – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 1999, – ч. 1. – 73 с.
- 4.Зубарева Т. С. История экономики – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2001, – ч. 2. – 73 с.
- 5.Tenney Frank// An Economic History of Rome (Second Edition Revised)/Kiechener-2004. - Baltimore, MD, 538 pages.
6. History of economic thought / Harry Landreth, David C. Colander.- 4th ed. 2002.- Boston : Houghton Min, 511 pages.
- 7.<http://www.istmira.com/vsemirnaya-istoriya-v-3-ch-ch-2-xix-v-oktyabr-v84-/3896-soedinennye-shtaty-ameriki-v-konce-xix-nachale-xx-v.htm>